Voordracht voor de Utrechtse Ridderschap bij haar bezoek aan het Rijksinstituut voor Natuurbeheer op het Kasteel Broekhuizen op 12 mei 1973 door L.J.M. Butot.

Na de Direkteur U heeft voorgelicht over het werk van dit Instituut en daardoor noodzakelijkerwijs het Instituut centraal stelde, wil ik U spreken over Uw kastelen en landgoederen, en de Ridderschap in de aktiviteiten van enkele van U centraal stellen.

De betekenis van de landgoederen voor het natuurbehoud is een onderwerp dat zich niet binnen de mij toegewezen 10 minuten laat behandelen. Ik volsta er mee aan te stippen dat de steeds verder teruggedrongen natuur voor een deel stand kon houden binnen de private eigendommen door de bezitters beschut en beschermd,

- vaak -

vaak ook geëxploiteerd en beheerd juist om dat bezit in stand te houden, waardoor grote en kleinere refugia voor flora en fauna zowel in de tuinen, de bossen als in de kastelen zelf ontstonden. In de tuinen en bossen vond verrijking van flora en fauna plaats door import, waarbij de natuur in een fijn regelmechanisme uitzeefde wat in bezittingen niet thuishoorde tijdens een in intensiteit afnemend beheer en vooral in de tijd van verval. Geïmporteerd werd in vroeger tijden - ik ga hier voorbij aan de economische bosbouw - voornamelijk uit pharmaceutische en culinaire overwegingen waardoor de grote rijkdom aan stinsen-planten op landgoederen onstond en één dier ongemerkt op de voorgrond ging treden: de wijngaardslak.

Het dier heeft zijn autochtoon verspreidingsgebied in Midden-Europa met o.a. een uitloper naar het Nederlandse Zuid-Limburg. In Engeland heet het dier Roman snail en het voorkomen buiten het oorspronkelijke verspreidingsgebied wordt dan ook geweten aan de Romeinen die het dier versleept zouden hebben. In latere tijd dan hebben monniken en ridders daarbij geassisteerd, de eersten om in de vasten- en onthoudingstijd toch iets te eten te hebben, de edelen om te genieten van een delicatesse. Het is moeilijk, zo niet onmogelijk deze overlevering op zijn juistheid te toetsen. Een verspreidingskaart geplot over een kastelen- en kloosterkaart zou de juistheid van de overlevering bewijzen. Zeker weten doen we niets.
Wanneer we de Limburgse Henkeput, waarin we tijdenlang bewaarde huizen van Wijngaardslakken vonden in de opvulling, mogen aanzien als een schacht uit de periode van de vuursteenmijnbouw, ontstaat het sterke vermoeden dat onze slakken voor de Romeinenkomst in Nederland waren, hoewel niet boven de rivieren. Een eerste bericht over het voorkomen buiten Zuid-Limburg levert ons Jacob Cats, ons aller vader, in 1656 met zijn gedicht "Op 't gesichte van een huis-slack".(Butot,1970). Op een Nederlands 17e eeuws schilderij in het Museum in Kopenhagen op een stillever staan een aantal eetbare zaken: mossel, kokkel en wijngaardslak naast een glas Rosé en een stinsen-plant (Boekschoten 1970).

In de 18e eeuw vertellen ons enkele Oude Keukemeiden wel hoe ze te bereiden zijn. En Justus van Effen gaat op 5 november 1734 in De Hollandsche Spectator hevig tekeer tegen lieden die het voorbeeld der groten volgend, ongedierte eten.
Op de plaats van de Stins Tjessens in Friesland die reeds lang verdwenen is, leven nog steeds wijngaardslakken.
Waardenburg vertelt in zijn proefschrift van 1827 dat die dieren in Lisse op Wildlust leven "waar deselve niet is aangebragt".
Graaf van Lijnden werd op Wildlust geboren, en als jonge knaap leerde zijn vader hem wijngaardslakken kennen op de wandeling omstreeks 1920 toen er nog slechts lege huizen te vinden waren.
In 1937 ontdekte Jhr.Meyer in Blaricum wijngaardslakken op zijn bezit en ze zijn er nog.

- De -

De verbindingen van de Meyers met de Vegelin van Claebergens brengt ons naar Friesland.
Jonker Philip Vegelin van Claerbergen bood in 1742 de eerste aardappels aan voor een maaltijd aan het Friese Hof. En de in 1940 gesneuvelde Vaandrig van Claerbergen bracht wijngaardslakken naar Herema State in Joure. Maar beperken wij ons tot het Utrechtse en de Utrechtse Ridderschap.

Er bestaat een grote zeer florerende en zeer oude populatie in het bos van het Kasteel Loenersloot, die wel zeker nog bestaat door de streng gehandhaafde ontoegankelijkheid die Baronesse Nagell-Martini Buys tot regel heeft gemaakt.
In Driebergen kende Oudemans in 1900 de dieren. De exacte vindplaats is onbekend en niemand heeft ze daar ooit gevonden. Wel werd in 1969 een leeg huis gevonden midden in de bossen van het Huis te Linschoten.
Van Hengel vermeldde in 1875 dat er overvloed van wijngaardslakken is in 's Graveland vanwaar ze in manden van 12 liter worden uitgevoerd naar Utrecht "waar deze diertjes gegeten worden". In Utrecht noch in 's Graveland is heden ten dage iets over deze handel en dit voorkomen bekend, en dat is nog geen 100 jaar geleden. Men zou concluderen dat er in het Utrechtse geen wijngaardslakken voorkwamen. Echter omstreeks 1852 importeerde Jhr. Henricus Bosch van Drakestein wijngaardslakken op Nieuw-Amelisweerd uit Katwijk waar hij op school was. Wat hem daartoe bracht weten wij niet. Had Henri Maximalien de St.Simon, Markies van Sandricourt behalve de rijke stinsen-flora ook wijngaardslakken naar de Ridderhofstede gebracht en waren die door intensief verzamelen verdwenen? Wist de jonge Jonker Henricus daarvan? In het bos rond de kostschool waren de dieren talrijk en dat is geen wonder want deze school was het buiten van Baron van Wassenaer voordat de Wijbisschop van Curium Cornelius Baron van Wyckerslooth het goed van hem kocht in 1831 om er het Rooms-Catholiek Instituut voor Jonge Heeren te stichten.
Jhr. Louis Bosch van Drakestein, zelf een groot natuurliefhebber, constateerde blijkbaar een achteruitgang van zijn wijngaardslakkenbestand op Nieuw-Amelisweerd. Zijn zorgen werden door zijn zoons gedeeld, die hun scholltijd te Katwijk nuttig doorbrachten door met dozen vol, omstreeks 1920, wederom dieren van Katwijk naar Amelisweerd te brengen. In de jaren 1968-1970 kwamen de dieren voor op de beide Amelisweerden en Rhynauwen. Vooral op Rhynauwen was de populatie levenskrachtig en talrijk tot zij zowel op de Amelisweerden als Rhynauwen praktisch is vernietigd door Utrechtse studenten, adspirant-veeartsen en medici die deze populatie consumeerden, waardoor mijn onderzoek aan deze dieren mislukte.
De po-ulatie van Katwijk heeft alle calamiteiten van oorlog, houtroof en nieuwbouw weerstaan, want op het kleine gedeelte dat van het bezit van de van Wassenaers ons nog rest telde ik vorige week 40 dieren en dat is meer dan op de ebide Amelisweerden en Rhynauwen tesamen.

-Niet-

Niet alleen uit het voorkomen van wijngaardslakken rond oude kastelen en buitenplaatsen maar ook uit de hier verhaalde voorbeelden is duidelijk dat er nauwe banden bestaan tussen de Nederlandse Adel en wijngaardslakken, banden waarover nooit iets is vastgelegd en die voor het grootste deel zijn vergeten. Ik wil U vragen Uw kennis uit eigen ervaringen, uit de overlevering of uit Uw archieven over het tuin- en bosbeheer met mij te delen.

Op grond van de geschreven en geschilderde berichten kunnen we concluderen, dat sinds de 17e eeuw de aanwezigheid van wijngaardslakken buiten Zuid-Limburg in Nederland bekend is geworden. Ik geloof niet aan de Romeinen. Misschien kunnen de Kruistochtelijke Ridders bijgedragen hebben, maar waarschijnlijker is, dat de Nederlandse Adel en de kloosterlingen ons de wijngaardslakken brachten in de 16e en 17e eeuw. Wanneer maaltijdrekeningen uit de zeer oude tijd te voorschijn komen, worden slechts mosselen, kokkels en wulken genoemd, dit zijn zeedieren en geen landslakken. Dit laat 2 mogelijke conclusies toe:

1. de dieren waren er nog niet in de 15e eeuw of vroeger. Zij werden later van reizen meegebracht, uitgezet en geoogst zonder kosten.
2. de dieren waren er reeds doch de consumptie ervan bleef beperkt tot de arme lieden die ze aten en de voornamen die zich voor het eten daarvan schaamden. Misschien is aan dit laatste ook het ontbreken van exacte berichten uit latere perioden te wijten.

Eerst in de 17e eeuw en later werden de dieren door de voorname lieden geconsumeerd, getuige Justus van Effen. In 1875 was er handel in die dieren tussen het Gooi en Utrecht, en circa 1900 werden zij in Nederland althans, niet meer geacht, hetgeen de dieren de kans bood om en nabij de landgoederen en kastelen te overleven op een aantal plaatsen tot zij sinds 1970 weer als consumabel werden geaccepteerd wat ons noopte de schamele resten van deze Ridderhofstedelijke dieren op de lijst van absoluut beschermde dieren te doen plaatsen. (Voor literatuuropgave:zie laatste pag.)

-Ook-